

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2021
Yıl 11, Sayı 2, ss.81-107.

Journal of Individual & Society
December 2021
Year 11, Issue 2, pp.81-107.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1001369>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 27.09.2021
Kabul Tarihi: 24.11.2021

Article Type: Research article
Submitted: 27.09.2021
Accepted: 24.11.2021

Atf Bilgisi / Reference Information

ÖZDEMİR, L. (2021). Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat Ve Türkiye'nin Rolü, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 81-107.

DAĞLIK KARABAĞ MESELESİNDE DEĞİŞEN GİDİŞAT VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

THE CHANGING STATE OF AFFAIRS AND TURKEY'S ROLE IN NAGORNO KARABAKH ISSUE

Levent ÖZDEMİR

Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi
Duzce University, Graduate Education Institute, Department of International Relations,
Graduate Student

E Posta: leventozdemir@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7590-9468>

Öz

19. yüzyılda Çarlık Rusya tarafından işgal edilen Azerbaycan toprakları, Karabağ Hanlığı'nın Rus egemenliğine girmesiyle demografik olarak sistematik bir dönüşüm yaşamıştır. 1826'da İran'ı mağlup eden Rusya, 1828 Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan topraklarının kuzeyini alırken, güneyini İran'a bırakmıştır. Dağlık Karabağ bölgesi için kırılma noktası olan bu anlaşmayla Ruslar, Dağlık Karabağ'a Ermenileri göç ettirerek, yapay bir bölge inşa etmiştir. Zamanla çoğunluk haline gelen Ermeniler, Karabağ bölgesinden hak iddia eder duruma gelmiştir. Gerek Sovyetler döneminde gerekse Sovyetlerin çöküşü ile Karabağ bölgesindeki

taleplerinden vazgeçmeyen Ermeniler, 1992-1994 yıllarında Dağlık Karabağ'ı ve civarındaki illeri işgal ederek, birçok masum Azerbaycanlıyı katletmiştir. Bu süreçte uluslararası kuruluşlar soruna çözüm bulamamış, Azerbaycan toprakları yaklaşık otuz yıl boyunca Ermenistan işgali altında kalmıştır. Temmuz 2020'de Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırıya geçmesiyle çatışmalar tekrar başlamıştır. Ancak bu kez gidişat Ermenistan'ın aleyhine dönmüştür. Türkiye'nin bölgede izlediği etkili politikalar ve Azerbaycan'a verdiği askeri ve siyasi destek, Azerbaycan'ın askeri üstünlüğü ile birleşince akabinde Karabağ zaferini getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Dağlık Karabağ Meselesi, Ermenistan, Rusya, Türkiye.

Abstract

The territories of Azerbaijan which were occupied by Tsarist Russia in the 19th century underwent a systematic transformation demographically when the Karabakh Khanate came under Russian sovereignty. Russia, which defeated Iran in 1826, took the north of Azerbaijani territory with the 1828 Turkmenchay Agreement and left its south to Iran. With this agreement, which is breaking point for the Nagorno-Karabakh region, the Russians emigrated Armenians to Nagorno-Karabakh and built an artificial zone. Armenians who became majorities over time claimed rights over the Karabakh region. The Armenians who did not give up their demands in the Karabakh region, both during the Soviet period and with the collapse of the Soviet Union, occupied Nagorno-Karabakh and its surrounding provinces in 1992-1994 and massacred many innocent Azerbaijani. Within this period, international organizations could not find a solution to the problem and the territories of Azerbaijan remained under the occupation of Armenia for about thirty years. In July 2020, the conflicts began again with Armenia's offensive actions against Azerbaijan. However, this time the state of affairs turned against Armenia. Turkey's effective policies in the region and its military and political support to Azerbaijan, combined with Azerbaijan's military superiority, brought the Karabakh victory.

Keywords: Azerbaijan, Nagorno-Karabakh Issue, Armenia, Russia, Turkey.

Giriş

Dağlık Karabağ meselesi uluslararası ilişkiler gündeminde yıllarca güncel sorunlardan biri olarak devam etmiştir. Bu sorunun temelinde yatan gerçekleri görebilmek için Karabağ tarihinin incelenmesi gerekmektedir. Zira geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgesel güçlerin menfaatleri doğrultusunda Azerbaycan toprakları üzerinde uygulanan politikalar, sorunun gittikçe derinleşmesine yol açmıştır.

1800'lü yılların başında Çarlık Rusya'nın Kafkasya bölgesinde İran ile girdiği mücadeleler Azerbaycan topraklarının işgaline zemin hazırlamıştır. Özellikle 1826 Rusya-İran savaşı sonrasında, Azerbaycan toprakları, Aras Nehri sınır olmak üzere ikiye bölünmüştür. Rusya ve İran arasında varılan Türkmençay Anlaşması, bölgedeki Rus nüfuz alanını genişletmiştir. Buradan hareketle Osmanlı Devleti ve İran'da yaşayan Ermeniler, Rusya'nın politik hamleleri ile Karabağ bölgesine göç ettirilmiştir. Yaşadığı öz topraklarında azınlık haline gelen Azerbaycanlılar, Ermenilerin saldırılarına maruz kalmış ve Rus baskısıyla yurtlarını paylaşmak zorunda kalmıştır. Bundan sonraki süreçte, Sovyet döneminde ve sonrasında Ermeniler üzerindeki etkisini sürdüren Rusya, bölgesel politikaları doğrultusunda Ermenilere siyasi ve askeri destek vererek sorunu tırmandırmıştır.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Böylece Ermeniler, Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ bölgesini Ermenistan'a bağlama kararı alarak, yıllarca sürececek olan çatışmaların fitilini ateşlemiş oldular. 1992-1994 yıllarında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalarda Ermeniler çok sayıda Azerbaycanlıyı katletmiş, Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmiştir. Bilhassa Hocalı'da yaşanan katliam tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşmiştir. 1994'te iki ülke arasında ateşkes yapılmış, ancak belli aralıklarla Ermenistan, ateşkesi ihlal etmiştir. Sorunun barışçıl yollarla çözümü için uluslararası platformlarda atılan adımlar hiçbir sonuç vermemiş, BM ve Minsk Grubu etkisiz kalmıştır.

Ermenistan'ın, Temmuz 2020'de Azerbaycan'ın Tovuz şehrine saldırmasıyla artan gerilim, Eylül ayının sonunda savaşa dönüşmüştür.

Azerbaycan ordusunun etkili operasyonları neticesinde Ermenistan ordusu ağır kayıplar vermiş, 44 gün süren savaşın sonunda Azerbaycan zaferini ilan etmiştir. Dağlık Karabağ meselesinde gidişat değişmiştir. Azerbaycan, yaklaşık otuz yıldır Ermenistan işgali altında bulunan Dağlık Karabağ topraklarının bir kısmını ve civarındaki illerin de tamamını geri almıştır.

Azerbaycan'ın kazanmış olduğu bu savaşta Türkiye'nin önemli bir rolü vardır. Zira Türkiye, Azerbaycan'ı kuruluşundan bu yana desteklemektedir. 1990'larda iki ülkenin savunma alanında yaptığı işbirliği, 2010'da askeri ittifak boyutuna ulaşmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan askerleri Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından eğitilmekte, iki ülkenin orduları belirli dönemlerde müşterek tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin, Azerbaycan'a satışını yaptığı yerli silah ve mühimmatların, özellikle insansız hava araçlarının (Bayraktar TB2) sahadaki etkin kullanımı savaşın kazanılmasında kilit rol oynamıştır.

Bu çalışmada ilk olarak Karabağ'ın tarihi arka planı incelenecektir. Ardından, Dağlık Karabağ'ın Sovyetler Birliği döneminde ve sonrasındaki durumu irdelenerek, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ meselesi ortaya koyulacaktır. Bununla birlikte, meselelerin çözümü noktasında atılan adımlar değerlendirilerek, Rusya ve İran'ın Ermenistan politikası ele alınacaktır. Son olarak ise 2020'de yaşanan Azerbaycan-Ermenistan savaşı analiz edilerek, Türkiye'nin etkisi ortaya koyulacaktır. Bu çalışma, yıllardır sürüncemede bırakılan Dağlık Karabağ meselesinin değişen gidişatını ve Türkiye'nin meseledeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Karabağ'ın Tarihi Arka Planı

Kafkasya bölgesi coğrafi konumu itibariyle geçmişte birçok topluluğun ve uygarlığın mücadele verdiği stratejik bir yer olmuştur. Dolayısıyla Karabağ, bölgede önemli bir yer teşkil etmektedir. Karabağ'ın tarihi incelendiğinde bölgeye yerleşen ilk topluluğun Hurriler olduğu görülmektedir (M.Ö. 4000). Hurriler'den sonra ise bölgede Urartular hâkimiyet sürmüştür (M.Ö. 1000). Ancak bölgedeki egemenliklerine Sakalar

tarafından son verilmiştir. Saka kavminden sonra Karabağ'ın egemenliği, Oğuzların Üçok kolunun Bayındır boyuna mensup olan Arsaklar'ın eline geçmiştir (M.Ö. 250-M.S. 226). 115 ve 117 yıllarında ise Romalılar, Karabağ için mücadele vermişlerdir. Ancak, Arsaklar bölgedeki hâkimiyetini korumuştur. 226 yılına gelindiğinde İran'da kurulan Sasani Devleti, Arsaklar'ın egemenliğine son vermiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Hun Türkleri, Hazarlar ve 7.yy'da Araplar Karabağ'da egemen olmuşlardır (Kuduban & Kaya, 2017, s.114-115).

11.yy'da Oğuzlar bölgeye yerleşmeye başlamış, Karabağ ile birlikte Azerbaycan, Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Selçuklular'dan sonra Karabağ, Azerbaycan Atabeyleri'nin yönetimine geçmiş, ardından 13.yy'da Moğol istilası gerçekleşmiş ve İlhanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir. İlhanlılar'dan sonra ise bölgede Türkmen devletleri olan Karakoyunlular ve Akkoyunlular hâkimiyet sağlamışlardır (Özyılmaz, 2013, s.195).

Akkoyunlu Devleti'nin (1403-1508) yıkılmasından sonra İran coğrafyasında hâkimiyet kazanan Safevi Devleti, bölgede etkin olmaya başlamıştır. Safeviler'in gerek Kafkasya bölgesine gerekse Osmanlı topraklarına yönelik izlediği genişleme politikası, Osmanlı Devleti tarafından tehdit olarak algılanmıştır. 1514'te Yavuz Sultan Selim, tehdidi bertaraf etmek amacıyla Çaldıran Seferi'ne çıkmış ve bu seferde Safevi Devleti'ni yenmiştir. Akabinde Karabağ, Revan ve Nahcivan'ı hâkimiyeti altına almıştır. 1588'de ise merkezi Gence olan Karabağ Eyaleti kurulmuştur. Safeviler'in haricinde Çarlık Rusya da bölgede etkin olmaya çalışmış, Kafkasya bölgesi Osmanlı, İran ve Rusya arasında rekabet alanına dönüşmüştür (Kuduban & Kaya, 2017, s.116-117). 1735'te İran'la yapılan Arpaçay Muharebesi'nde yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Karabağ bölgesini İran'a bırakmış ve Güney Kafkasya'daki hakimiyetini kaybetmiştir (Valiyev & Yörük, 2016, s.25). 1747'de Safeviler'de Nadir Şah'ın ölmesi ile Kafkasya bölgesinde, dolayısıyla Azerbaycan'da otorite boşluğu ortaya çıkmış ve hanlıklar dönemi başlamıştır. Böylece Karabağ Hanlığı (1747-1822) kurulmuştur (Çapraz, 2012, s.233).

19.yy'ın başında Çarlık Rusya, Kafkasya bölgesine girmiş, Azerbaycan'ı işgal etmiştir. 1806'da Karabağ Hanlığı Rus egemenliğine girmiştir

(Mustafayev, 2013, s.284). Karabağ Hanlığı'ndan sonra diğer hanlıkların da Rusya'nın hâkimiyetine girmesi ile İran bölgedeki hâkimiyetini sağlayabilmek için 1826'da Rusya'ya karşı savaş başlatmıştır. Ancak, İran savaşı kaybetmiş ve iki ülke arasında 1828'de Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır (Neciyev, 2011, s.165). Bu antlaşmadan sonra Azerbaycan toprakları Aras Nehri sınır olmak üzere ikiye ayrılmış, güneyi İran'a, kuzeyi Rusya'ya bırakılmıştır. Bununla birlikte, Ruslar bölgeye sistematik biçimde Ermeni göçmenleri yerleştirmeye başlamıştır. Zamanla bu durum Azerbaycanlıların aleyhine gelişme göstermiştir. Nitekim Karabağ Hanlığı döneminde nüfusun %34.8'ini Ermeniler, %65.2'sini Azerbaycanlılar oluştururken, Türkmençay Antlaşması sonrası bu oran %58'e %42 Ermenilerin lehine olmuştur. Bu sebeple Azerbaycan kendi toprağını Rusya hâkimiyetinde Ermeniler ile paylaşmak mecburiyetinde kalmıştır (Sariahmetoğlu, 2011, s.68-73).

1828'de Rusya'nın İran ile yaptığı Türkmençay Antlaşması ve 1829'da Osmanlı ile yaptığı Edirne Antlaşması sonrasında İran'ın kuzeyinden ve Anadolu'dan Karabağ, Erivan ve Nahcivan bölgelerine Ermeniler göç etmiştir. Rusya bu göçlerle Ermenistan'a ait bir bölge oluşturmak istemiş, bu doğrultuda Erivan ve Nahcivan bölgelerinde Ermeni vilayeti oluşturulmuştur (Çapraz, 2012, s.236).

Çarlık Rusya, Güney Kafkasya topraklarını işgal etmeden önce Karabağ bölgesindeki nüfus çoğunluk olarak Müslüman ve Türk'tür. Ancak, 19.yy'daki Rus işgali sonrası planlı bir şekilde gerçekleştirilen Rus iskân politikasıyla birlikte Karabağ bölgesi, Ermeni göçleri ile Hristiyanlaştırılmaya çalışılmıştır. Görülen o ki, Rusya yapay değişikliklerle Kafkasya'da etnik bir denge kurmak istemiştir (Kuduban & Kaya, 2017, s.119).

Rusya'nın Ermeniler lehine oluşturduğu demografik yapının yanı sıra, Ermeniler tarafından kurulan örgütlerin, faaliyetleri incelendiğinde "Büyük Ermenistan" hayalini gerçekleştirmek istedikleri görülür. 1887'de kurulan Hınçak ve 1890'da kurulan Taşnaksütyun örgütleri, bu bağlamda Kafkasya bölgesinde ve Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler üzerinde örgütlendirme çalışmaları yapmıştır. Bu örgütler

bölgede yaşayan Müslümanlara yönelik saldırılarda bulunmuşlardır. Nitekim 1905'te Rusya'nın desteğini alarak Karabağ'da katliam yapmışlardır. Bu olaylardan sonra çok sayıda insan Bakü'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Neciyev, 2011, s.166).

Ekim 1917'de Lenin liderliğinde Rusya'da Bolşevik ihtilali gerçekleşmiş, çarlık rejimi yıkılmış ve iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Dolayısıyla bir otorite boşluğu yaşanmıştır. Bölgesel konjonktürde yaşanan bu değişimle birlikte Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bir araya gelerek konfederasyon biçiminde "Mavera-yı Kafkas" hükümetini kurmuştur. Ancak, bu durumdan rahatsız olan Bolşevikler, Kafkas hükümetlerini birbirine karşı kışkırtarak bölgede hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır. Nitekim 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de ise Azerbaycan ve Ermenistan konfederasyondan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ermenistan bağımsızlık sonrası hem Gürcistan hem de Azerbaycan ile anlaşmazlık yaşamıştır. Özellikle, Azerbaycan toprakları olan Karabağ ve Nahcivan üzerinde hak iddia etmiştir (Kuduban & Kaya, 2017, s.119-121).

Rusların ihtilal sonrası bölgeyi terk etmeye başlamasıyla geride bıraktıkları silah ve mühimmatları ele geçiren Ermeniler, bölgedeki Müslümanları katletmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Azerbaycan'a yardım elini uzatmış ve Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nu bölgeye göndermiştir. 15 Eylül 1918'de Kafkas İslam Ordusu, Bakü'nün kontrolünü ele geçirmiştir. Ancak, I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkesi sonrası bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır (Ak, 2019, s.388-391).

12 Ocak 1920'de Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan'ın bağımsızlığı tanınmış, ayrıca Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu uluslararası bir platformda kabul edilmiştir. Ancak, çok geçmeden Azerbaycan Cumhuriyeti, 27 Nisan 1920'de Rus Kızıl Ordusu tarafından işgal edilmiştir (Aliyev, 2006, s.12-13). Böylece Rusya, Azerbaycan topraklarına yönelik işgal politikasını sürdürmüştür. Zira Çarlık Rusya döneminde gerçekleştirilen işgaller, Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra da devam etmiştir. Her ne kadar Bolşevik devrimi ile birlikte Rusya içeride karışıklık

yaşasa da kendisi için önem arz eden Kafkasya bölgesinde hâkimiyetini kaybetmek istememektedir.

2. SSCB Döneminde ve Sonrasında Dağlık Karabağ

Nisan 1920'deki Azerbaycan işgalinden sonra Kızılordu, Aralık 1920'de Ermenistan'ı ve Şubat 1921'de Gürcistan'ı işgal etmiştir. G. Kafkasya'ya yerleşen Sovyetler, 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ni ilan ederek Azerbaycan ve Ermenistan'ı da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri (SSC) olarak birliğe dâhil etmiştir (Kuduban & Kaya, 2017, s.121-123).

Azerbaycan ve Ermenistan ilerleyen dönemlerde sınır anlaşmazlıkları yaşamaya başlamıştır. Azerbaycan'a bağlı olan Zengezur toprakları, 1922'de Ermenistan SSC'ye ait olarak ilan edilmiştir. 1923'te Ermeni nüfusunun yoğun olduğu alanlarda özerk bölge kurulmuştur (Özyılmaz, 2013, s.199). Dağlık Karabağ bölgesi ise 7 Temmuz 1923'te Azerbaycan SSC'ye bağlanmıştır. Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlanmasından sonraki süreçte birçok sorun ortaya çıkmış ve mesele gittikçe derinleşmiştir (Sarıahmetoğlu, 2011, s.75). Bununla birlikte Ermeniler ve Azerbaycanlılar arasında Karabağ'da çıkan çatışmalar manipüle edilerek, Ermenilere karşı zulüm yapılmış gibi gösterilmiştir. Bu olaylar, Fransa'da yayımlanan Ermeni gazetelerinde propaganda edilmiştir (Neciyev, 2011, s.182).

1985'te Mihail Gorbaçov'un SSCB'de iktidara gelmesi ile "glasnost" (açıklık) ve "perestroyka" (yeniden yapılanma) olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Hem SSCB içerisinde hem de SSCB dışında Ermeni lobilerinin yürüttüğü faaliyetler Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan koparılması için Ermenistan'a bağlanmasına yöneliktir (Aliyev, 2006, s.20). Bu minvalde, Gorbaçov'un ekonomik danışmanlığını yapan Abel Aganbekyan'ın 1987'de Paris'te yapılan konferansta, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanacağına yönelik yaptığı konuşma, Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasındaki çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Nitekim Ermeniler tarafından Dağlık Karabağ'da çıkarılan olaylarda Sovyet Rusya pasif kalmış, gerekli gördüğünde arabuluculuk rolü üstlenmiştir (Sarıahmetoğlu, 2011, s.77).

20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi meclisinin almış olduğu siyasi karar tekrar çatışmalara neden olmuştur. Meclis, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan' a bağlanması için karar almış, ancak yaşanan olaylardan sonra Gorbaçov kararı reddederek sınırların değişmeyeceğini bildirmiştir. Ardından Karabağ ile ilgili çatışmaların bitmemesi üzerine 12 Ocak 1989'da bölgenin yönetimi Moskova'ya bağlanmıştır. Karabağ ile ilgili alınan siyasi kararlar çatışmaları durdurmamış, 1990'ların başlarında şiddet giderek daha da artmıştır. Bunun üzerine Sovyet ordusu Bakü'yü işgal etmiştir (Ekici, 2017, s.66-71).

Aralık 1991'de Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bunun sonucu olarak Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. SSCB'nin dağılışı ile Azerbaycan savunmasız kalmıştır. 1992'de Ermeni ve Rus kuvvetleri Azerbaycan yerleşim yerlerini yağmalamış ve çok sayıda masum insan katledilmiştir. Bunun en çarpıcı örneği, 26 Şubat 1992'de Dağlık Karabağ'ın Hocalı kasabasında yaşanmıştır (Özyılmaz, 2013, s.200-201). Ermeniler, Hocalı'da 106 kadın, 70 yaşlı ve 63 çocuk olmak üzere 613 Azerbaycanlıyı öldürmüştür. Ayrıca Ermeniler bu saldırılarda 1275 kişiyi esir almış ve bu esirlerin 150'sinden bugüne kadar haber alınamamıştır. Bütün bu saldırıları gerçekleştirirken Sovyet ordusunun 366. Zırhlı Alayı'na ait araçları kullanarak, şehri saatlerce tank ve top atışına tutan Ermeniler, Rusya'dan tedarik ettiği silahlarla Azerbaycan topraklarına saldırmaktadır (Rehimov, 2020a).

3. Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununu çözmek amacıyla uluslararası örgütler nezdinde çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu bağlamda 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde Minsk Grubu kurulmuştur. 1994'te Fransa, Rusya ve ABD grubun eş başkanları olmuşlardır. Bununla birlikte sorunun tarafı olan Azerbaycan ve Ermenistan ile Türkiye, Almanya, Beyaz Rusya, İtalya, Norveç, Portekiz, Hollanda ve Finlandiya grubun diğer üyeleri olmuşlardır. Minsk Üçlüsü olarak öne çıkan ABD, Fransa ve Rusya 1992'den günümüze süreci yönetmektedir. Ancak bu üçlü, şu ana kadar Dağlık

Karabağ ile ilgili sorunun çözümü noktasında herhangi bir sonuca ulaşamamıştır (Ekici, 2017, s.73).

Ermenistan, 1993'te Azerbaycan'ın Kelbecer rayonunu ardından Ağdam, Fuzuli ve Cebrayıl rayonlarını işgal etmiştir. İşgal sonrası Birleşmiş Milletler (BM), Ermenistan'ın işgal ettiği yerlerden çekilmesi ile ilgili dört karar (822, 853, 87 ve 884 sayılı) almıştır. Ancak, Ermenistan yönetimi BM kararlarına uymamıştır. Gerek BM'nin gerekse Minsk Üçlüsünün sorunun çözümüne yönelik aldığı kararlar etkisiz kalmıştır. Sonucunda ise Azerbaycan, topraklarının %20'sini kaybetmiştir (Aliyev, 2006, s.36-42).

5 Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan, Bişkek Protokolü ile ateşkes anlaşması yapmışlardır. Ancak, bu ateşkes o tarihten bu yana defalarca Ermenistan tarafından ihlal edilmiştir. Ermenistan'ın işgal ettiği yerlerden çekilmesi gerektiğini şart koşan Azerbaycan'a karşılık Erivan yönetimi, Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan topraklarından kopararak bağımsız kalmasını istemektedir. Böylece, sorun giderek artmış ve barış süreci sekteye uğramıştır (Rehimov, 2020b).

4. Rusya ve İran'ın Ermenistan Politikaları

Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kafkasya ve Hazar bölgesi hem Batı için hem de bölge ülkeleri için stratejik öneme sahiptir. 2004'te NATO, Kafkasya bölgesini kendi stratejik alanı ilan etmiştir. Zira doğalgaza ve petrole olan talep giderek artmakta, dolayısıyla Batı bölgeye ilgi duymakta ve nüfuz alanını artırmak istemektedir. Rusya sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıyla en önemli enerji ihracatçısı ülke konumundadır. Batı ise Rusya'dan ithal ettiği yakıta alternatif güzergâh aramaktadır. Söz konusu güzergâh ise Azerbaycan topraklarından geçmektedir. Bu sebeple Azerbaycan işgal altındaki Karabağ topraklarını kurtarmak istemektedir. Rusya ise kendisinin by-pass edilerek alternatif enerji hatlarının kurulmasını, NATO'nun bölgeye nüfuz etmesini ve Ermenistan'ın Batı'ya yaklaşmasını çıkarları gereği istememekte, askeri ve ekonomik olarak Ermenistan'ı desteklemektedir (Sariahmetoğlu, 2016, s.103-105).

Rusya, SSCB'nin yıkılışından sonra Ermenistan'ı askeri yönden desteklemeye başlamıştır. Bu çerçevede 29 Aralık 1991'de Rusya ve Ermenistan arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. 16 Mart 1995'te iki ülke arasında askeri üs kurulmasına ilişkin varılan anlaşma gereği, Ermenistan'ın Gümrü şehrinde 102. Rus askeri üssü kurulmuştur. Rusya, buradaki askeri üste savaş uçakları, hava savunma sistemleri, birçok silah ve teçhizat ile birlikte 5 bin asker konuşlandırmaktadır. Ayrıca Rusya askeri istihbarat teşkilatı (GRU) ve Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB) askeri üste faaliyet göstermektedir. 2010'da imzalanan protokolle üssün görev süresi 2044 yılına kadar uzatılmıştır (Asker, 2012, s.94-101).

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) verilerine göre, 2016-2020 yıllarında Ermenistan'ın yaptığı silah ithalatının yüzde 94'ünü Rusya oluşturmuştur (SIPRI, 2021). Rusya'dan ithal edilen silahlar arasında SU-30 savaş uçakları, İskender balistik füze sistemi, TOR ve S-300 hava savunma sistemleri bulunmaktadır. Ermenistan, söz konusu silahların ithalatı için 2015-2019 yıllarında 5 milyar dolara yakın para harcamış, bazı askeri ekipmanlar Rusya tarafından hibe edilmiş, bazıları için ise kredi açılarak ödeme kolaylığı sağlanmıştır. Rusya'nın, Ermenistan desteğinin arkasında stratejik öneme sahip olan Kafkasya'da öncelikli olarak Azerbaycan, Türkiye ve NATO'yu baskılama politikası vardır (Abay, 2020). Dolayısıyla Rusya'ya göre Ermenistan, Güney Kafkasya'da ileri karakol görevi görmektedir.

Rusya, sadece askeri yönden değil ekonomik yönden de Ermenistan'a destek vermekte, adeta Ermenistan'ı kendine bağımlı hale getirmektedir. Zira Rusya Ermenistan'a en çok yatırım yapan ülke konumundadır (Asker, 2012, s.104-105). Ermenistan'ın 2015'teki dış yatırım verilerine bakıldığında yüzde 45.2'lik payı Rusya'nın oluşturduğu görülmektedir. Başta enerji ve telekomünikasyon sektörü olmak üzere birçok alanda Ermenistan'ın Rus sermayesine bağımlı olduğu anlaşılmaktadır (Kaczmarek-Khubnaia, 2017, s.50-51).

Rusya, Ermenistan'da iktidara gelenlerin Batı ile değil Moskova ile ittifak içinde kalmasını istemekte, aksi halde cezalandırma yöntemini

tercih etmektedir. 2018'te Ermenistan Başbakanı seçilen Nikol Paşinyan'ın Batı yanlısı olduğu bilinmektedir. Paşinyan'ın, Rusya'ya bağımlı hale gelmiş bir Ermenistan'ın kötü durumdan kurtulamayacağını ve yönünü Batı'ya çevirmesi gerektiğini ifade etmesi, Moskova çıkarlarına ters düşmüştür (Eletek, 2021).

İran'ın, Güney Kafkasya bölgesi ile ilgili politikasına baktığımızda başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin ve Türkiye'nin bölgede etkili olmasını istememektedir. Bununla birlikte bölgede tamamen etkili olan bir Rusya da çıkarlarına uymamaktadır. Böyle bir denklemde İran, stratejik olarak Batı yanlısı politikalar yürüten Gürcistan ve bazen sorunlar yaşadığı Azerbaycan yerine Ermenistan'a yakın durmaktadır (Aslanlı, 2018, s.8).

Azerbaycan'a ait toprakları işgal eden ve Türkiye ile sözde soykırım meselesi yaşayan Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan tarafından izole edilmiştir. Diğer taraftan, yaptırımlar sebebiyle uluslararası alanda yalnızlaşan İran, bu sorunu aşabilmek için izole edilmiş Ermenistan ile yakın ilişkiler kurmakta, Batı'da etkili olan Ermeni lobisini kendisi için bir fırsat olarak görmektedir. Ayrıca İran, Ermenistan üzerinden Azerbaycan'ı dengelemeye çalışmaktadır. Çünkü İran'daki Güney Azerbaycan Türkleri, Tahran yönetimi tarafından tehdit olarak görülmektedir. Bu sebeple İran, bölgede güçsüz bir Azerbaycan istemektedir (Şeker, 2021, s.10-11).

İran ve Ermenistan arasındaki ekonomik ilişkiler, iki ülkenin çıkarları açısından stratejik öneme sahiptir. İran, Ermenistan'ı kuzeye açılan kapı olarak görürken, Ermenistan da İran'ı güneye açılan kapı olarak görmektedir. İki ülke de ambargoların etkisi altında ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, ancak şuana kadar beklenen seviyeye ulaşamamıştır. Ermenistan, İran'a elektrik ihraç ederken, İran ise Ermenistan'a çoğunlukla doğalgaz ihraç etmektedir. İran ve Ermenistan sadece enerji alanında değil, savunma alanında da işbirliği yapmak istemekte ancak, İran bölgede Rusya'ya rakip olmaktan kaçınmaktadır (Aslanlı, 2018, s.8-21).

5. Temmuz 2020 Azerbaycan-Ermenistan Çatışmaları

Ermenistan, 12 Temmuz 2020'de Azerbaycan'ın stratejik bir öneme sahip olan Tovuz şehrine saldırmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sözcüsü Hikmet Hacıyev, Ermenistan'ın söz konusu çatışmayı bilinçli olarak çıkardığını ifade etmiştir. Ermenistan'ın doğrudan Azerbaycan'ı tahrik ettiği, Rusya'nın da dolaylı olarak gerilimi tırmandırmak istediği görülmektedir. Zira Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye giden enerji hatları Tovuz bölgesinden geçmektedir (Habertürk, 2020a). Çatışmaların yaşandığı bölge, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP), Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu'nun (BTK) geçtiği hatta çok yakındır. Bu bağlamda Rusya ekonomisinde stratejik bir öneme sahip olan enerjinin Avrupa pazarındaki payının akıbeti düşünüldüğünde Moskova, kendisine rakip ve alternatif enerji hatlarının engellenmesini istemektedir. Buradan hareketle, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ dışındaki bir bölgeden saldırıya geçmesi manidardır (Tuncel, 2020).

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalarda, Ermenistan'ın PKK/YPG terör örgütü mensuplarını Azerbaycan'a karşı bölgede savaştırdığı anlaşılmıştır. Azerbaycan ordusu tarafından esir alınan Ermeni asker Albert Mikaelyan, yapılan sorguda Ermenistan ve PKK/YPG arasındaki işbirliğini itiraf etmiştir (TRT Haber, 2020a). Suriye'de kimi zaman ABD ve Rusya'nın, kimi zaman da Fransa'nın taşeronluğunu yapan PKK/YPG terör örgütü, Dağlık Karabağ bölgesine gönderilerek, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlattığı saldırılarda rol üstlenmiştir. Suriye'nin Haseki kentinde Fransızlar tarafından eğitilen PKK terör örgütü mensupları, Azerbaycan ordusuna karşı savaştırılmıştır. Suriye üzerinden Dağlık Karabağ'a ihraç edilen örgütün izlediği güzergâha bakıldığında önemli bir husus dikkat çekmektedir. Suriye'nin ve Irak'ın kuzeyinde PKK/YPG'ye yönelik Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar neticesinde örgüt, güzergâhını değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu durumda geçiş noktaları tıkanan örgütün yolunu ise İran açmıştır. Teröristlerin, Suriye'den Irak'a (Süleymaniye), İran (Kirmenşah) üzerinden de Ermenistan'a geçişine izin verilmiştir (Başbozkurt, 2020).

27 Eylül 2020’de Ermenistan, Azerbaycan’a ait mevzileri ve sivil yerleşim bölgelerini vurmuştur. Bu saldırılar karşısında Azerbaycan ordusu halkın güvenliğini korumak için misilleme yapmış ve çatışmalar tekrar başlamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan’ın ateşkesi yine ihlal ettiğini ve uluslararası hukuk kurallarını çiğnediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, Ermenistan Başbakanı Paşinyan’ın çatışmacı tutumuna dikkat çekerek, müzakere yapılamayacağını vurgulamıştır (TRT Haber, 2020b). 27 Eylül’de başlayan çatışmalar 44 gün sürmüş, Azerbaycan ordusu gerçekleştirmiş olduğu etkili operasyonlar neticesinde büyük bir zafer kazanmış, 286 köy, 4 kasaba ve 5 kenti Ermenistan işgalinden kurtarmıştır. Ardından, Ermenistan savaşı kaybettğini kabul etmiştir (Rehimov, 2020c).

10 Kasım 2020’de Rusya’nın öncülüğünde Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes sağlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan arasında anlaşmaya varılmış, sonunda Azerbaycan’ın zaferi tescil edilmiştir. Ayrıca, bu anlaşmayla Ermenistan Ağdam, Laçın ve Kelbecer’den çekileceğini taahhüt etmiştir (SDE, 2020). Nitekim kasım ayının sonunda Ermenistan ordusu Ağdam, Laçın ve Kelbecer’den çekilmiştir (Habertürk, 2020b).

Azerbaycan, yıllardır Ermenistan’ın işgali altında bulunan Dağlık Karabağ topraklarının bir kısmını ve civarındaki illerin tamamını geri almayı başarmıştır. Ancak varılan anlaşma gereği Azerbaycan, Dağlık Karabağ’da beş yıl boyunca Rus barış gücünün bulunmasını kabul etmiştir (BBC, 2021). Diğer taraftan Türkiye ve Rusya, yapılan ateşkesin gözlemlenmesi amacıyla işgalden kurtarılan Ağdam’da 30 Ocak 2021’den bu yana ortak gözlem faaliyeti yürütmektedir. Ortak gözlem merkezinde görevli Türk ve Rus askerler insansız hava araçlarıyla (İHA) ateşkesin ihlal edilip edilmediğini kontrol etmektedir (CNN Türk, 2021).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, kazanılan zafer sonrası ulusa sesleniş konuşması yaparak, Dağlık Karabağ meselesinin çözüldüğünü, artık böyle bir meselenin olmadığını bildirmiştir. Bununla birlikte, düşmanın Azerbaycan’a ait topraklardan kovulduğunu, yeni bir gerçekliğin

ortaya çıktığını ve bu gerçekliğin herkes tarafından kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Rehimov, 2020d). Buradan hareketle Aliyev'in söylemlerinden Dağlık Karabağ meselesindeki gidişatın değiştiği anlaşılmaktadır. Dağlık Karabağ'ın bir sorun olarak artık gündeme gelmemesi gerektiği açıkça vurgulanmaktadır. Bu minvalde, Azerbaycan'ın kazanmış olduğu zaferin diğer devletlerce de kabul görmesi beklenmektedir.

5.1. Bölgedeki Değişen Gidişatta Türkiye'nin Rolü

Azerbaycan ve Ermenistan arasında varılan anlaşmayla bölgenin jeopolitiği yeniden şekillenmeye başlamıştır. Türkiye ise bu değişimde hiç şüphesiz kilit bir rol oynamıştır. Kremlin'e yakınlığı ile bilinen ve Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi üyesi olan Fyador Lukyanov, bu hususta Türkiye'nin denklemin önemli bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin, Azerbaycan'a olan desteği ile çatışmanın seyri değişmiş ve Azerbaycan'ın kazandığı zaferle Türkiye bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır (Guardian, 2020).

İngiliz basını, Azerbaycan ve Ermenistan savaşındaki en büyük kazananın Türkiye olduğunu vurgulamaktadır. Telegraph Gazetesi'nde yayımlanan bir analizde, Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği siyasi desteğin ve İHA'ların bütün dengeleri Azerbaycan lehine çevirdiği belirtilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin bölgede büyük bir farklılık oluşturduğu ve doğal olarak bunun siyasi karşılığını da alacağı ifade edilmiştir (Kilner, 2020). Türkiye'nin bölgedeki etkisi ve Azerbaycan'a vermiş olduğu Bayraktar TB2 silahlı insansız hava araçlarının (SİHA) başarısı Alman basınında da büyük yankı bulmuştur. İlk SİHA savaşının Karabağ'da yaşandığını belirten Almanya Savunma Bakanı Annegret Kramp-Karrenbauer, savaşın seyrinin değişmesinde Türkiye'nin büyük rol oynadığını vurgulamıştır. Bununla birlikte, Almanya Savunma ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (GIDS) Başkanı Gert Estenhofer, Türkiye'nin bu alanda çok yüksek bir teknik seviyeye ulaştığını ifade etmiştir (Milliyet, 2020). Aynı zamanda, Foreign Policy dergisinde yayımlanan bir makalede SİHA'ların, Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmalardaki rolüne dikkat çekilerek, bölgesel çatışmalarda dengeleri ve jeopolitiği değiştirebilecek

güce sahip olan SİHA'ların, Türkiye tarafından etkili bir biçimde kullanıldığı belirtilmiştir (Lyll, 2020).

Dağlık Karabağ çatışmasında kullanılan ve kazanılan zaferde önemli bir paya sahip olan Türk SİHA'ları, Amerika'da adeta bir ders niteliğinde çalışılmıştır. ABD ordusu stratejistleri, Dağlık Karabağ çatışmasındaki görüntüleri izleyerek, çeşitli analizler yapmışlardır. Yapılan analizlerde, avlanmanın çok kolay hale geldiği, bir ABD veya Rusya olmaya gerek kalmadan daha az bir finansmanla birleşik savaşlar ortaya koyulabileceği ifade edilmiştir (Detsch, 2021).

Azerbaycan ordusu, Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan ordusuna ait 53 tanksavar, 4 Smerç çok namlulu roketatar, 2 Elbruz operasyonel füze sistemi, 97 Grad ve 2 Urugan roketatar, 1 TOS termobarik silah, 7 S-300 füze sistemi fırlatıcı, 5 TOR, 40 OSA ve 14 Zastava hava savunma sistemi, 22 İHA ve 5 radyo elektronik harp sistemini imha etmiştir. Ayrıca, 5 SU-25 tipi savaş uçağı, 287 tank, 69 piyade savaş aracı, 315 farklı kalibreli top, 63 havan, 252 kamyon, 10 özel araç ile birlikte Ermenistan birliklerine ait 7 komuta noktası ve 11 mühimmat deposu da Azerbaycan ordusu tarafından imha edilmiştir. Sonuç itibariyle savaşın bilançosu ağır olmuş, Ermenistan bu yıkım karşısında yaklaşık 4 milyar dolar değerinde bir silah kaybı yaşamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a vermiş olduğu SİHA'lar, bu savaşta Ermenistan ordusuna büyük zarar vermiş, yaşanan ağır kayıplar kısa bir süre sonra Ermenistan'ın teslim olmasını zorunlu kılmıştır (Mehdiyev, 2020).

Azerbaycan'ın savaşı kazanmasında Türkiye'nin siyasi desteği ve kararlı duruşu önemli olmakla birlikte, bu mücadelede Azerbaycan ordusunun Ermenistan ordusuna karşı sağladığı askeri üstünlük de önemli bir faktördür. Küresel boyutta ülkelerin askeri kapasitelerini karşılaştıran Global Fire Power Araştırma Kuruluşu'nun 2020 verileri dikkate alındığında, Azerbaycan'ın Ermenistan'a oranla askeri üstünlüğü göze çarpmaktadır. Genel sıralamada Azerbaycan 64. sıradayken, Ermenistan 111. sıradadır. Azerbaycan askeri kapasitesinin Ermenistan'dan fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan savunmaya 2.8 milyar dolar ayırırken, Ermenistan 1.3 milyar dolar ayırmıştır (Global Fire Power, 2020).

Türkiye, kardeş ülke olarak gördüğü Azerbaycan'ı kuruluşundan bu yana desteklemektedir. İki ülke arasında savunma alanında yapılan işbirliği 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bu minvalde Azerbaycan askeri personeli Türkiye'de eğitilmiştir. Türkiye'nin vermiş olduğu askeri eğitimler, Azerbaycan kolluk kuvvetlerinin gelişimine katkı sağlamıştır (Çetinkaya, 2020). Eğitim alanındaki işbirliği, 2010'da yapılan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile askeri ittifak boyutuna ulaşmıştır. Bu bağlamda iki ülkenin askeri kuvvetleri arasında koordinasyonun sağlanması noktasında müşterek tatbikatlar yapılmıştır. Son yıllarda, Türkiye ve Azerbaycan ordusu "TURAZ Şahini" ve "TURAZ Kartalı" tatbikatlarını gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı "3. Ordu" Nahcivan'da Azerbaycan'ın özel askeri birliklerini eğitmekte ve harekât yeteneklerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Kasapoğlu, 2017). Bu tatbikatlarla birlikte iki ülke, birlik ve beraberlik mesajı vermeye devam etmektedir. Şubat 2021'de Türkiye'de gerçekleştirilen "Kış 2021 Tatbikatı" bunun açık bir göstergesidir. İki ülkenin savunma bakanları, kuvvet komutanları ve üst düzey askeri personelin katılımı ile gerçekleştirilen tatbikat, askeri birlikler arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir (Öncü, 2021).

Her platformda Azerbaycan'a olan desteğini en üst düzeyde vurgulayan Türkiye, askeri işbirliğinin yanında savunma sanayi alanında yapılan yardımlarla bu desteğini somutlaştırmıştır. Türkiye, bu kapsamda Dağlık Karabağ çatışmasında kilit rol oynayan Bayraktar TB2'lerin ve İHA'larda kullanılan Türk yapımı akıllı mühimmat MAM-L ve MAM-C füzelerinin Azerbaycan'a satışını gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, T-122 Sakarya ve T-300 Kasırga çok namlulu roketatarlar (ÇNRA) Türkiye tarafından Azerbaycan'a verilmiş ve Azerbaycan ordusu tarafından çatışmalarda kullanılmıştır (Aksan, 2020).

Türkiye, Azerbaycan ile yapmış olduğu Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması gereği Azerbaycan'a olan desteğini sürdürmektedir. Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın Türkiye'den aldığı askeri ve siyasi destek kendisine sahada hem stratejik hem de taktiksel üstünlük kazandırmıştır. Ermenistan ise geçmişte olduğu gibi bu çatışmada da çaresiz

kaldığında Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuş, ancak beklediği desteği alamamıştır. Zira Paşinyan'ın Batı ile yakınlaşması Moskova'nın hoşuna gitmemiş, sonuç olarak bu durum sahaya yansımıştır. Bu durumda Ermenistan, ihtiyaç duyduğu desteği Fransa'da aramıştır. Ermeni lobilerinin Fransa'daki etkisi ve Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron'un, bölgeye yönelik politikaları çerçevesinde Ermenistan'a destek verilmiştir. Ancak, Türkiye'nin bölgedeki etkisi tüm dengeleri Azerbaycan'dan yana değiştirmiştir (Boyras & Güngörmez, 2020).

ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun 16 Kasım 2020'de Fransa'ya gerçekleştirdiği ziyaret sonrası Türkiye aleyhine yaptığı açıklamalara bakıldığında, Türkiye'nin bölgedeki politik kazanımlarının gerek Fransa'ya gerekse ABD'yi rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Pompeo, Macron ile yaptığı görüşme sonrası Fransız gazetesine (Le Figaro) verdiği röportajda, Türkiye'nin son dönemde Doğu Akdeniz, Suriye, Libya ve Dağlık Karabağ meselelerinde attığı adımlar oldukça saldırgan olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin yükselen askeri kabiliyetlerinden de endişe duyduklarını dile getirmiştir (Takvim, 2020). Fransa'nın Dağlık Karabağ meselesinde Türkiye aleyhine sergilediği tutumlar irdelendiğinde ABD ile birlikte endişe içinde olmasının sebepleri daha net anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bölgesinde yapmış olduğu stratejik hamleler hem Fransa'ya hem de ABD'yi oldukça tedirgin etmiştir.

Türkiye'nin Suriye'deki askeri harekâtlarından rahatsız olduğunu dile getiren Macron, Libya ve Akdeniz meselelerinde de bu tavrını sürdürerek Türkiye'ye karşı politikalar yürütmektedir. Ortadoğu'dan dışlandığını düşünen Fransa, kendisi için stratejik öneme sahip Akdeniz Bölgesi'nde aynı durumu yaşamak istememektedir. 10 Haziran 2020'de Türk ve Fransız savaş gemilerinin Libya açıklarında karşı karşıya gelmesi, iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. Dolayısıyla Fransa, Akdeniz politikaları önünde Türkiye'yi engel olarak görmektedir. Aynı şekilde Dağlık Karabağ meselesinde Türkiye karşıtı politikalar yürüten Macron, Karabağ çatışmasında Türkiye'nin Azerbaycan'ı teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Fransa, Minsk Grubu eş başkanı olarak tarafsız olması gerekirken, Dağlık Karabağ meselesinde Ermenistan'a destek vererek taraf

tutmuştur. Kasım 2020'de Fransız senatosunun Dağlık Karabağ'ın sözde bağımsızlığını tanıması ve Ermenilere insani yardımda bulunulması konusunda kabul ettiği tasarısı, bunun en açık göstergesidir (Yeşilot, 2020).

Son dönemlerde, ABD'nin NATO müttefiki olan Türkiye'ye karşı aldığı yaptırım kararları önemli bir politik yansımadır. "Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (CAATSA)" olarak ifade edilen söz konusu yaptırımlar listesine Rusya, İran, Çin ve Kuzey Kore'den sonra Türkiye de eklenmiştir. Her ne kadar yaptırımların sebebi Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 füzeleri gösterilse de bu durumun arka planında Türkiye'nin giderek artan siyasi ve askeri başarıları vardır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yaptırımlarla ilgili yapmış olduğu açıklama bunu ortaya koymaktadır. Çavuşoğlu, Doğu Akdeniz, Kafkasya, Suriye ve Libya'da Türkiye olmadan hareket edilememesinin sebebini, Türkiye'nin aktif dış politikasına bağlamaktadır. Ayrıca, söz konusu yaptırımlar nedeniyle Türkiye'nin ulusal çıkarlarından vazgeçmeyeceğini belirterek, Türkiye'nin kararlı duruşunu ortaya koymuştur (CNN Türk, 2020).

Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı kazandığı zafer, 10 Aralık 2020'de resmi bir törenle Bakü'de kutlanmıştır. Aliyev, bu törene kendisine destek veren Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı davet etmiştir. Aliyev, Türkiye'nin vermiş olduğu desteğin önemine değinerek, kardeşliği ve birlikteliği vurgulamıştır. Törende iki devletin askeri birlikleri kortej halinde yürüyüş yapmıştır. Ayrıca, zaferde büyük katkısı olan Türk SİHA'ları geçit töreninde sergilenmiştir. Burada önemli olan başka bir husus da Erdoğan ve Aliyev'in birlikte Ermenistan'a verdiği mesajlardır. İki lider, Ermenistan'ın bu yenilgiden dersler çıkararak, olumlu adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır. Atılacak olumlu adımlar neticesinde, Türkiye'nin sınır kapılarının Ermenistan'a açılabileceğini bildiren Erdoğan, bundan sonraki süreçte Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğini sürdüreceğini ifade etmiştir (Associated Press, 2020).

Sonuç

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yıllardır cereyan eden sorunun düğümü çözülmeye başlamıştır. Ermenistan'ın almış olduğu ağır yenilgi, varılan mutabakat ile birlikte tescil edilirken, geçmişte işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi, Azerbaycan adına tarihi bir zafer olmuştur. Bölgede Rusya'nın ve İran'ın desteğini alan Ermenistan, bu savaşta beklediği desteği görememiş, Fransa'nın verdiği destekse etkisiz kalmıştır. Rusya'nın ise Paşinyan yönetimini adeta cezalandırırçasına takındığı tutum, Ermenistan'ı sahada güçsüz bırakmıştır. İşte bu noktada, aktif bir dış politika ile kararlı bir duruş sergileyen Türkiye, "iki devlet tek millet" şiarıyla Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Türkiye'nin, Azerbaycan'a sağlamış olduğu siyasi ve askeri desteğin önemi ulusal ve uluslararası medyada ciddi yankı uyandırmış, savaşın en büyük galibinin Türkiye olduğu yönünde analizler yapılmıştır.

Azerbaycan, yıllardır haksız yere işgal altında bulunan topraklarını nihayet geri almıştır. Bu zamana kadar Rusya'nın ve İran'ın Ermenistan'a olan destekleri ve uluslararası örgütlerin soruna duyarsız kalması, problemin çözümünü zorlaştırmıştır. Ancak, bu süreç içerisinde gerek Türkiye'nin gerekse Azerbaycan'ın artan siyasi ve askeri kabiliyetleri, yıllardır süregelen bu durumu değiştirmiştir. Her ne kadar Ermenistan savaş kaybetse de Türkiye ve Azerbaycan yönetimleri, Ermenistan ile birlikte işbirliği yapılabileceğinin sinyallerini vermişlerdir. Bu doğrultuda, olumlu adımlar atıldığı takdirde Türkiye'nin, Ermenistan'a sınır kapılarının açılabilceğini ifade etmesi, bunun açık bir göstergesidir. Kaldı ki Ermenistan bu zamana kadar Rusya'ya her alanda bağımlı kalmış ve herhangi bir gelişme gösterememiştir. Bu durumu göz önünde bulundurarak, bölgesel dinamiklerin değiştiğinin farkında olmalı ve kazan kazan çerçevesinde hareket etmenin ülkesinin çıkarına olacağını görmelidir.

Dağlık Karabağ çatışmasında PKK/YPG terör örgütü mensuplarının Azerbaycan ordusuna karşı savaştırılması dikkate değer bir olgudur. Bölgesel ve küresel güçlerin taşeronluğunu yapan örgütün Azerbaycan ordusunun karşısına tekrar çıkma ihtimali dikkate alınmalıdır. Zira Türkiye'ye karşı Kuzey Irak ve Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG piyonu

oluşturulmak istenen senaryo, zamanla Azerbaycan için de planlanabilir. Bölgede İran, Rusya ve Ermenistan'ın terör örgütü ile olan bağları düşünüldüğünde bu durum kaçınılmazdır. Bu sebeple, Türkiye ve Azerbaycan her alanda karşılıklı işbirliğini derinleştirmeli ve bölgenin istikrarını arttıracak ortak politikalar yürütmelidir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde etkinliğini korumaya çalışan Rusya'nın, bölgedeki varlığı kaçınılmazdır. Aynı şekilde Türkiye'nin, Rusya'nın arka bahçesi olarak görülen Kafkasya'da varlık göstermesi, Rusya ve İran'ı tedirgin etmektedir. Bu sebeple Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan anlaşmasına dayanarak bölgede asker konuşlandırmıştır. Her ne kadar Rusya, Türkiye'nin Kafkasya'daki etkisinden ve bölgedeki nüfuz alanının artmasından endişe duyuyor olsa da, Türkiye'nin öncelikli olarak işbirliğine dayalı bir dış politika anlayışı içerisinde olması, dikate değer bir olgudur. Dolayısıyla Türkiye, Rusya ve İran başta olmak üzere bölge ülkeleri ile birlikte işbirliğine dayalı olarak atılacak adımlar, Kafkasya bölgesi için önemli bir kazanç sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abay, E. G. (2020). Ermenistan'ın Son 5 Yılda Aldığı Silahların Yüzde 94'ü Rusya'dan. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-in-son-5-yilda-aldigi-silahlarin-yuzde-94-u-rusya-dan/2023282#> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ak, İ. (2019). Osmanlı Basınında Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü Kurtarması. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (64), 385–408.
- Aksan, S. (2020). Türkiye ile Azerbaycan işbirliği ihracat rakamlarına da yansdı. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ile-azerbaycan-is-birligi-ihracat-rakamlarina-da-yansidi-522912.html> web adresinden 22 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Aliyev, T. (2006). Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Asker, A. (2012). Rusya'nın Ermenistan'da Askeri Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme. *Ermeni Araştırmaları*, (41), 93–112.
- Aslanlı, K. (2018). İran-Ermenistan Ekonomik İlişkileri. *İran Araştırmaları Merkezi*, 1–32.
- Associated Press. (2020). Azerbaijan Holds Parade After Nagorno-Karabakh Fighting. <https://apnews.com/article/international-news-azerbaijan-recep-tayyip-erdogan-armenia-parades-8968625b522256ec2c3c7dfde65630a5> web adresinden 19 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Başbozkurt, İ. (2020). Taşeronun Yeni Hedefi Azerbaycan! Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/analiz/taseronun-yeni-hedefi-azerbaycan-analizi-18436> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- BBC. (2021). Dağlık Karabağ: Azerbaycan, Ermenistan'la Yeni Bir Savaşa Mı Hazırlanıyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56256463> web adresinden 5 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

- Boyraz, H. M. ve Güngörmez, O. (2020). Karabağ Zaferinin Anatomisi. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabag-zaferinin-anatomisi/2073631> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Çapraz, H. (2012). 19. Yüzyılda Rusya'nın Karabağ Politikası. BELGİ Dergisi, (3), 231–240.
- Çetinkaya, S. G. (2020). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 15–40. doi:10.33905/bseusbed.688144.
- CNN Türk. (2020). Son Dakika Haberi... ABD'den Türkiye'ye S-400 Yaptırımı. <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-haberi-abdden-turkiyeye-s-400-yaptirimi> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- CNN Türk. (2021). Dağlık Karabağ'da Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi Faaliyetini Sürdürüyor. <https://www.cnnturk.com/turkiye/daglik-karabagda-turk-rus-ortak-gozlem-merkezi-faaliyetini-surdu-ruyor?page=2> web adresinden 5 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.
- Detsch, J. (2021). The U.S. Army Is Using the Nagorno-Karabakh Conflict to Study Drone Warfare. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2021/03/30/army-pentagon-nagorno-karabakh-drones/> web adresinden 5 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2(1), 62–77.
- Eletek, Ö. (2021). Ermenistan'da Darbe Hareketliliği. ANKASAM. <https://www.ankasam.org/ermenistanda-darbe-hareketlilik/> web adresinden 21 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Global Fire Power. (2020). Comparison Results (Armenia vs Azerbaijan). <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=armenia&country2=azerbaijan&Submit=-COMPARE> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

- Guardian. (2020). Nagorno-Karabakh Peace Deal Reshapes Regional Geopolitics. <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/10/nagorno-karabakh-peace-deal-turkey-russia-reshapes-regional-geopolitics> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Habertürk. (2020a). Ermenistan, Azerbaycan sınırındaki Tovuz şehrine neden saldırıyor? <https://www.haberturk.com/ermenistan-azerbaycan-sinirindaki-tovuz-sehrine-neden-saldiriyor-2743906> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Habertürk. (2020b). Son Dakika: Ermenistan'a Verilen Süre Dolmuştu: Azerbaycan Ordusu Laçın'a Bayrak Dikti! <https://www.haberturk.com/son-dakika-ermenistan-a-verilen-sure-dolmustu-azerbaycan-ordusu-lacin-a-bayrak-dikti-haberler-2887732> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Kaczmarek-Khubnaia, J. (2017). Foreign Direct Investment In Armenia. *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(4), 46–52. doi:10.4467/24512249jg.17.037.763.
- Kasapoğlu, C. (2017). Türkiye-Azerbaycan: Savunma İş Birliğinden Askeri İttifaka. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323> web adresinden 22 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Kilner, J. (2020). Analysis: The biggest Winner From The Azerbaijan-Armenia War is Turkey. *Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/11/10/analysis-biggest-winner-azerbaijan-armenia-war-turkey/> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Kuduban, Ş. D. A. ve Kaya, M. (2017). Karabağ'ın Siyasi Serüveni: İslam Öncesinden Sovyet Adaresine. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X(I), 113–124.
- Lyll, J. (2020). Drones Are Destabilizing Global Politics. *Foreign Policy*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-12-16/drones-are-destabilizing-global-politics> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

- Mehdiyev, M. (2020). Armenia's Military Equipment Loss in Recent Karabakh War Stands at \$4 Billion, Exceeding State Budget - Caspian News. <https://caspiannews.com/news-detail/armenias-military-equipment-loss-in-recent-karabakh-war-stands-at-4-billion-exceeding-state-budget-2020-12-6-0/> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Milliyet. (2020). Almanya: Türkiye Tarihin İlk SİHA Savaşını Kazandı. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-almanya-turkiye-tarihin-ilk-siha-savasini-kazandi-6375684/9> web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Mustafayev, B. (2013). Karabağ'ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (49), 281–294.
- Neciyev, E. (2011). Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi. Ermeni Araştırmaları, (39), 163–186.
- Öncü, A. S. (2021). Kış 2021 Tatbikatı ve Bölge İçin Önemi. ANKASAM. <https://www.ankasam.org/kis-2021-tatbikati-ve-bolge-icin-onemi/> web adresinden 22 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 191–208. doi:10.1016/B978-0-12-812501-4.00003-1.
- Rehimov, R. (2020a). Hocalı Katliamı'nın Tanığı Ermenilerin Vahşetini ve Yaşadığı İşkenceleri Unutamıyor. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hocali-katliaminin-tanigi-ermenilerin-vahsetini-ve-yasadigi-iskenceleri-unutamiyor-/1744244> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Rehimov, R. (2020b). Dağlık Karabağ'daki İşgale Son Verilmesini Öngören BMGK Kararları Uygulanmıyor. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/daglik-karabagdaki-iskale-son-verilmesini-ongoren-bmgk-kararlari-uygulanmiyor/1989110> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

- Rehimov, R. (2020c). Azerbaycan'da, Ermenistan'ın yenilgiyi kabul ettiği 10 Kasım tarihi "Zafer Günü" ilan edildi. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycanda-ermenistanin-yenilgiyi-kabul-ettigi-10-kasim-tarihi-zafer-gunu-ilan-edildi/2062885> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Rehimov, R. (2020d). Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Düşmanı Topraklarımızdan Kovduk ve Yeni Bir Gerçeklik Yarattık. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-dusmani-topraklarimizdan-kovduk-ve-yeni-bir-gerceklik-yarattik/2061478> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Sarıahmetoğlu, N. (2011). Karabağ. (O. Yeşilot, Ed.) (1. Baskı.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sarıahmetoğlu, N. (2016). Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2), 93–119. doi:10.16985/MTAD.2016227944.
- SDE. (2020). Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasin-in-tam-metni-haberi-20029> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- SIPRI. (2021). International Arms Transfers Level Off After Years Of Sharp Growth ; Middle Eastern Arms Imports Grow Most , Says SIPRI. Stockholm International Peace Research Institute. <https://www.sipri.org/media/press-release/2021/international-arms-transfers-level-after-years-sharp-growth-middle-eastern-arms-imports-grow-most> web adresinden 22 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Şeker, Ş. (2021). İran ve Güney Kafkasya: Pragmatist Bir Dış Politika. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 1–14. doi:10.33905/bseusbed.859749.
- Takvim. (2020). Mike Pompeo Türkiye'ye Gelmeden Önce Le Figaro'ya Askeri Gücümüzün Endişe Verici Olduğunu Söyledi. <https://www.>

takvim.com.tr/guncel/2020/11/18/mike-pompeo-turkiyeye-gelmeden-once-le-figaroya-askeri-gucumuzun-endise-verici-oldugunu-soyledi web adresinden 16 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

TRT Haber. (2020a). Ermenistan askeri, PKK'lı teröristlerin Dağlık Karabağ'da savaştığını itiraf etti. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistan-askeri-pkkli-teroristlerin-daglik-karabag-da-savastigini-itiraf-etti-525481.html> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

TRT Haber. (2020b). Dünden bugüne Azerbaycan-Ermenistan çatışması. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-azerbaycan-ermenistan-catismasi-519653.html> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Tuncel, T. K. (2020). Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında 12 Temmuz 2020'de Patlak Veren Çatışma ve Karabağ İhtilafı Hakkında Değerlendirmeler. Avrasya İncelemeleri Merkezi. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AZERBAYCAN-ERMENISTAN-SINIR-HATTINDA-12-TEMMUZ-2020-DE-PATLAK-VEREN-CATISMA-VE-KARABAG-IHTILAFI-HAKKINDA-DEGERLENDIRMELER> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Valiyev, E. ve Yörük, D. (2016). Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (40), 15-28. doi: 10.21563/sutad.268718.

Yeşilot, O. (2020). Fransa-Türkiye İlişkilerinde Dağlık Karabağ Gerginliği. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fransa-turkiye-iliskilerinde-daglik-karabag-gerginligi/2061558> web adresinden 13 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

